

Inleiding

De aard van deze studie behoeft enige toelichting. Wetenschappelijke integriteit is als onderwerp de laatste jaren vaak onder de aandacht gekomen, zowel in de media die graag schreven over weer een nieuwe affaire van fraude of plagiaat aan een van de universiteiten, alsook in bestuurskamers bij bestuursleden van wetenschappelijke organisaties die op de toegenomen aandacht en geruchtmakende affaires moesten reageren. Op de werkvloer ging onder tussen het wetenschappelijk onderzoek ongestoord verder. Onderzoekers op velerlei wetenschapsgebieden werden zich echter wel meer bewust dat wetenschappelijke integriteit een onderwerp was, waar zij in hun respectievelijk laboratoria of onderzoeksinstituten aandacht aan moesten besteden. In het bijzonder kwam de vraag naar voren of ethiek van de wetenschap en vraagstukken van wetenschappelijke integriteit op het reeds zwaarbeladen lesprogramma van studenten en beginnende onderzoekers zouden moeten prijken. Er kwamen inderdaad nieuwe cursussen en met deze nieuwe 'leermomenten' kwam er tevens vraag naar cursusmateriaal, dat kon worden gebruikt bij deze lessen in integriteit. Maar valt integriteit wel te leren? Of gaat het vooral om goede onderzoekservaringen en goede voorbeelden, rolmodellen, van voortreffelijke wetenschappelijke onderzoekers (m/v)? Deze vraag komt in dit boek aan de orde.

Dit boek is niet bedoeld als een uitgekiend lesprogramma in wetenschappelijke integriteit voor aankomende studenten of beginnende wetenschappelijke onderzoekers. Hoewel ik weet dat hier behoefte aan is, voel ik mij niet geroepen om alle mogelijke ethische casusposities, dilemma's en verleidingen in het wetenschappelijk onderzoek aan de orde te stellen, uit te leggen en belerend op te schrijven hoe (jonge) onderzoekers zich in deze dilemma's dienen te gedragen. Bovendien bestaan er op dit gebied al goede tekstboeken waarin veel dilemma's in het doen van onderzoek worden beschreven en ter discussie voorgelegd (Macrina 2005; Comstock 2013; *On Being a Scientist* 2012). Dilemma's ontstaan in de toepassing van regels en vooral als regels niet duidelijk zijn. Ik meen echter dat de normen van wetenschappelijk

onderzoek duidelijk genoeg zijn: men hoort niet te liegen bij de presentatie van onderzoekresultaten en het werk van anderen niet zonder adequate bronvermelding over te schrijven. Zo moeilijk zijn deze basismoren van de wetenschap niet. De beste leermeester om deze normen in de praktijk hoog te houden is naar mijn mening nog steeds ervaring en het goede voorbeeld van voorgangers. Zelf geeft men die ervaringen en wetenschappelijke houding dan weer door aan studenten, medewerkers en opvolgers.

Deze studie is ook geen beleidsnota, hoewel ik meen dat een veel bewuster beleid van de Nederlandse universiteiten inzake wetenschappelijke integriteit nodig is. Het heeft mij in de afgelopen jaren steeds meer verbaasd hoe weinig men zich aan de universiteiten heeft willen verdiepen in dit, naar de mening van vele bestuurders en wetenschapsbeoefenaars zelf, toch belangrijke onderwerp. Twee studies zou ik hierbij als lichtend voorbeeld willen noemen: *The Ethics of Science* van David Resnik (1998) en *The Great Betrayal, Fraud in Science* van de wetenschapshistoricus Horace Freeland Judson (2004). Alles wat men over het onderwerp ‘scientific integrity’ of ‘responsible conduct of research’ zou willen weten vindt men reeds in deze nu al meer dan een decennium ter beschikking staande werken die niettemin, zo bleek mij, slechts door zeer weinigen werden of worden geraadpleegd. Alleen een collega van de Vrije Universiteit Brussel bleek het boek van Freeland Judson te kennen en was er even enthousiast over als ik. Beide bovengenoemde boeken hebben voor mij als voorbeeld gediend bij het schrijven van dit boek en ik heb van hun kennis, ervaring en inzichten ruim gebruik gemaakt. Ze worden regelmatig geciteerd, omdat je, naar een fraai gezegde van Marcel Proust, “nooit een gelegenheid voorbij moet laten gaan om uitspraken van anderen aan te halen, die altijd interessanter zijn dan de dingen die men zelf verzint.” (geciteerd door De Botton 2000: 49; Vanheste 2012: 16).

Dit boek is bestemd voor de academische gemeenschap. Dit is een ouderwets begrip dat bijna uit de universiteiten aan het verdwijnen is om plaats te maken voor moderne begrippen, ontleend aan bureaucratie en economie. Van oudsher bestaat een academische gemeenschap uit hoogleraren en hun studenten, docenten en hun leerlingen, Decanen en hun onderzoeksleiders, bibliothecarissen en hun leenvazallen (m/v), laboratorium-, herbarium- en museumbeheerders en hun medewerkers, universiteitsbestuurders en hun kasbewakers. Al deze individuele personen hebben op een of andere wijze met integriteit te maken en vragen zich vermoedelijk af en toe af waar nu precies dat ijle begrip ‘integriteit’ voor staat en hoe integriteit in de eigen

gemeenschap bevorderd kan worden. Integriteit komt voor uit en berust op vertrouwen dat bestaat tussen de leden van een organisatie. Dit vertrouwen maakt een organisatie tot gemeenschap waar het plezierig is om in te werken.

Waar vertrouwen ontbreekt of dreigt weg te vallen, wordt integer gedrag bij de leden van een gemeenschap moeilijker vol te houden. Een bezinning op doen en laten van de eigen gemeenschap komt dan naar voren en vaak krijgt dit de vorm van het opnieuw zoeken naar en formuleren van de normen van integer gedrag. Deze studie wil aan deze zoektocht van de academische gemeenschap een kleine bijdrage leveren door de ontwikkelingen op het terrein van wetenschappelijke integriteit in de afgelopen twintig tot dertig jaar te schetsen en te analyseren. Ik hoop dat lezers van deze studie hierdoor in staat worden gesteld zelf een keuze te bepalen op welke wijze zij in hun dagelijkse werk integer gedrag in onderzoek en wetenschap een concrete vorm willen geven. Deze studie is dus geen leerboek, maar vooral een leesboek, waaruit enige inspiratie voor het eigen werk kan worden opgedaan.

Maar wat is nu eigenlijk wetenschappelijke integriteit? Is het van belang om er zoveel aandacht aan te besteden? Om welke problemen gaat het? Is er iets bekend over aard en omvang van het probleem, zodat men zou kunnen oordelen of het wel of niet goed gaat met de wetenschap in Nederland. In dit boek wil ik – in zijn algemeenheid – het begrip ‘integriteit’ verkennen en de maatschappelijke waarden die onder dit begrip schuil gaan beschrijven en specifiek op wetenschapsbeoefening toepassen (hoofdstuk 1). Vervolgens formuleer ik twee expliciete basisnormen van *wetenschappelijke integriteit*, tegen de achtergrond van de totstandkoming, in de laatste twintig jaar, van gedragscodes voor wetenschapsbeoefening (hoofdstuk 2). Daarnaast wil ik mijn aandacht richten op gevallen van fraude en andere vormen van oneerlijk gedrag in de praktijk van het wetenschappelijk onderzoek en daarbij de lastige vraag behandelen naar de al of niet toegenomen frequentie van schendingen van wetenschappelijke integriteit (hoofdstuk 3). In hoofdstuk 4 beschrijf ik de wijze waarop in Nederland vermoedens van schending van wetenschappelijke integriteit worden behandeld en beoordeeld en in hoofdstuk 5 en 6 ga ik in op enkele specifieke onderwerpen, die in de praktijk van die afhandeling vragen oproepen of hebben opgeroepen, zoals de vraag wat nu eigenlijk plagiaat en zelfplagiaat is (hoofdstuk 5). Het belangrijke onderscheid tussen onzorgvuldig en slordig wetenschappelijk onderzoek en niet-integer onderzoek komt aan de orde in hoofdstuk 6. Tot slot ga ik in op het systeem van universitaire zelfregulering en beantwoord ik de vraag hoe

de wetenschappelijke houding, waar integriteit een onderdeel van vormt, het beste kan worden overgedragen aan studenten en jonge generaties onderzoekers (hoofdstuk 7).

Mijn persoonlijke beoordeling van het in Nederland gekozen stelsel van zelfregulering van universiteiten bij de behandeling van klachten inzake wetenschappelijke integriteit is niet volmondig positief (§ 7.2 en 7.3). De Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening 2004/2012/2014 laat te veel vraagtekens over wat nu precies wel en wat niet ‘tegen de regels’ van de wetenschapsbeoefening in gaat, hetgeen veel onnodige en onduidelijke klachten over vermoedelijke schending van wetenschappelijke integriteit oplevert. Een goed doordachte en weloverwogen geredigeerde Gedragscode voor Wetenschapsbeoefening is daarom hard nodig. Indien mijn boek bijdraagt aan een verdere bewustwording van het belang van wetenschappelijke integriteit binnen de academische gemeenschap heeft het aan het door mij gestelde doel beantwoord.